

2008 Yılı Finansal Ekonomik Krizinin Türkiye Turizm Sektörüne Yansımaları Üzerine Bir Araştırma

Yaşar SARI

Yrd.Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu
ysari@ogu.edu.tr

Cihan SEÇİLMİŞ

Arş.Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu
csecilmis@ogu.edu.tr

**2008 Yılı Finansal Ekonomik Krizinin Türkiye
Turizm Sektörüne Yansımaları Üzerine Bir
Araştırma**

Özet

Bu çalışmada öncelikle 2008 finansal ekonomik krizi ele alınarak küresel düzeyde turizm sektörüne yansılardan söz edilmiştir. Ardından da söz konusu krizin hem anket tekniğine dayanan birincil verilerden elde edilen sonuçlara göre hem de Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türkiye İstatistik Kurumu'nun açıkladığı ikincil veriler ışığında Türkiye turizm sektörüne yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu finansal ekonomik kriz küresel düzeyde turizm sektörünü olumsuz yönde yüksek oranda etkilerken, Türkiye turizm sektörünün bu krizden nispeten daha az etkilenmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kriz, ekonomik kriz, finansal kriz, turizm.

A Research on Reflections of Year 2008 Financial Economic Crisis on Turkey's Tourism Sector

Abstract

In this study firstly the year 2008 financial economic crisis is dealt and its reflections on tourism sector are mentioned at global level. Secondly its reflections on Turkey's tourism sector are explained in the light of first hand data gathered via questionnaires and second hand data gathered from Ministry of Tourism and Culture and Turkish Statistics Institution. It is found out that this financial economic crisis affected tourism badly at global level, but Turkish tourism sector was affected slightly.

Keywords: Crisis, economic crisis, financial crisis, tourism.

1. Giriş

Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere birçok ülke, turizmin ulusal ekonomilerin gelişmesine, toplumsal refah düzeylerinin yükselmesine yapacağı olumlu katkıyı sağlamak amacıyla, turizmin ekonomi içindeki yerini ve etkinliğini artırmak için büyük çaba harcamaktadır (Lindberg, Anderson and Dellaert, 2001:1012). Yatırımların geri dönüş sürelerinin kısalığı, istihdam sağlama potansiyeli, döviz kazandırma gücü ve katma değerinin yüksek olması gibi nedenlerle turizm sektörü kalkınmakta olan ülkelerin kalkınma çabalarında önemli bir alan olarak görülmektedir. Turizm sektörünün emek yoğun bir sektör olması nedeniyle, turizm potansiyeline sahip gelişmekte olan birçok ülkede, turizme kalkınmada öncü sektör rolü verilmeye çalışılır. Ülke ekonomilerinde sağladığı ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal etkiler turizm sektörüne verilen önemin artmasında etkili olmakta, özellikle turizmin sağladığı ekonomik etkiler ülkelerin turizm sektörünü geliştirme çabalarını hızlandırmaktadır (Özkök 2003:72). Turizmin ekonomi içindeki etkileri, içinde yer aldığı ekonominin yapısına, paranın dolaşım hızına, kişilerin tüketim ve tasarruf eğilimlerine bağlı olarak değişmektedir (Olalı ve Timur 1988:88).

Tarihsel süreç incelendiğinde ekonomik olayların hep aynı düzeyde kalmadığı, her ekonomik gelişme ve refah döneminin, bir ekonomik gerileme ve çöküntüyle birlikte oluştuğu görülmektedir. Ekonomik faaliyetlerde ortaya çıkan bu tür değişimler ekonomide dalgalanmaların oluşmasına neden olmaktadır (Karabıçak, 2000:50). Dünya genelinde ya da ülkeler bazında uygulanan ekonomi politikaları sonucu ortaya çıkan bu dalgalanmalarla ülkelerin üretimleri ve ulusal gelirleri azalma ya da artış göstermekte ve bu değişiklikler de doğal olarak turizm sektörünü doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Ekonomik dalgalanmada genişleme dönemlerinde; diğer bir deyişle dünya genelinde daha fazla mal ve hizmet üretiminin ve bu sayede daha fazla gelirin elde edildiği dönemlerde, dünyadaki genel turizm hareketlerinin artış gösterdiği; ekonomilerin genel durgunluğa (resesyon) girdiği dönemlerde; yani ekonomik dalgalanmanın negatif olduğu dönemlerde ise turizmin gelişme hızının yavaşladığı gözlenmektedir. Dolayısıyla ister serbest rekabet piyasası ilkeleri, ister parasal politikalar isterse de devletin ekonomiye müdahalesini öngören müdahaleci ekonomi politikaları uygulansın, dünya genelinde ya da ulusal düzeyde uygulanan ekonomi politikalarının sonuçları, ekonomik bir faaliyet olan turizm olayını yakından ilgilendirmektedir (Sarı, 2003:12).

Ekonomik faaliyetin yavaşlaması anlamına da gelen resesyon başka bir anlayışa göre ise ekonomik faaliyetin zayıf şiddette ve kısa süreli olarak büzülüp kasılması olarak da ifade edilmektedir. Eğer ekonomideki daralma şiddetli ve uzayıcı nitelikte ise o zaman kriz söz konusu olmaktadır (Flamant et Singer-Kerel 1970:5-9). Genel anlamda ise resesyon ekonominin iki çeyrek yıl üst üste küçülmesi şeklinde ifade edilmektedir. Bu tanım kriz teşhisini tartışmasız ve kolay yapılı hale getir-

mektedir (www.21yyte.org). Buradan hareketle ekonomik krizler; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanmaktadır. Belli başlı makro ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere iki ana başlık altında toplanmaktadır. Reel sektör krizleri; mal-hizmet ve işgücü piyasalarındaki "miktarlarda" yani üretimde ve/veya istihdamda ciddi daralmalar (durgunluk/ve/veya işsizlik krizi) biçiminde ortaya çıkarken, finansal krizler; döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen (batık) kredilerin aşırı derecede artması sonucu ortaya çıkan ciddi ekonomik sorunlar olarak kabul edilmektedir (Kibritçioğlu, 2001:175).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, ucuz ve kaliteli uluslararası taşımacılık ile çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin yoğunlaşması sonucu etkinlik kazanan ekonomik küreselleşme, sadece olumlu anlamda ülkeler arasında teknoloji, emek ve sermaye akışı sağlamamakta, ekonomik küreselleşme aynı zamanda teknoloji, emek ve sermayenin olumsuzluklarının da kriz biçimine dönüşerek, ülkenin coğrafi ve ekonomik sınırlarının ötesine yayılmasına neden olmaktadır. Küreselleşmenin kriz biçiminde en fazla etkisini gösterdiği sektörlerin başında turizm gelmektedir. Çünkü hem turizmin hem de küreselleşmenin uluslararası boyutları nedeniyle, medyanın da tetiklemeyle, krizleri kolayca taşıyıcı etkisi bulunmaktadır (Küçükaltan, 2008:1). Ayrıca turizm gibi talep esnekliği yüksek sektörlerde ekonomik krizin etkileri daha yoğun olarak görülmektedir. Turizmin ülke ekonomisinde katma değer yaratan sektör olma özelliği nedeniyle de krizin etkileri doğrudan ve dolaylı turizm sektörüyle ilişkili olan tüm sektörlerle de yansımaktadır. Böylece turizm sektörünün etkilendiği krizler ülkelerin mikro ve makro ekonomik dengelerinde ciddi olumsuzluklar oluşturmaktadır.

2. 2008 Yılı Finansal Ekonomik Krizi ve Turizm

ABD ekonomiyi canlandırmak amacıyla, özellikle inşaat sektörü vasıtasıyla, hem ödeme gücü hem de kredibilitesi diğerlerine göre düşük olan kişilere mortgage kredisi vererek, 2006-2007 yıllarında ağırlığı %11 olan riskli kredi miktarının %20'ye yükselmesine neden olmuştur. 2008 yılının Ağustos ayından başlamak suretiyle merkez bankalarının, artan enflasyon beklentileri karşısında faiz oranlarını kademeli olarak yükseltmesiyle birlikte dar gelirli gruplar ipotek taksitlerini ödememeye başlamışlar, buna bağlı olarak da bunlara borç veren mortgage şirketleri hatta bazıları iflas noktasına gelecek şekilde likidite güçlüğüne düşmüşlerdir. Ardından mortgage şirketlerine para yatıran fonlar para kaybetmeye başlamışlar bunu takiben de zincirin halkalarına konut inşaatçısı şirketler eklenmiştir. Konut satışları neredeyse durma noktasına gelince inşaatlar da durmuş, bazı küçük inşaat şirketleri iflas ederek piyasadan çekilmiş, onları da daha büyükleri takip etmiştir.

Bütün bu şirketlere verilmiş olan kredilerin geri dönme olasılığı çok zayıflamış, buna bağlı olarak da şirket iflasları artmıştır. Kriz, dünya çapında trilyon dolarlık şirket alımları yapan ve bu yüzden şirket avcısı olarak adlandırılan fonlara yansımış bu yansıma tüm dünya piyasalarında yeni sarsıntılara yol açmıştır (Susam ve Bakal, 2008; UNCTAD, 2009; Erdönmez, 2009)

Bütün bu gelişmelere bağlı olarak dünya turizm sektörü de krizden nasibini almış, Dünya genelinde 2009 yılı turist sayısı 2008 yılına göre %4,3, turizm gelirleri ise %6 oranında düşüş göstermiştir (www.turizm gazetesi.com). Merkezi İspanya'nın başkenti Madrid'de bulunan Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2008'deki 920 milyon turiste karşılık, 2009 yılında 880 milyon kişi seyahat ettiğini açıklamıştır. Dünya Turizm Örgütü Genel Sekreteri Taleb Rifai, küresel ekonomik krizin ve H1N1 virüsü salgınının, turizm sektörünün 2009'da en zor dönemlerinden birini geçirmesine neden olduğunu belirtmiştir (www.turizm gazetesi.com).

3. Finansal Ekonomik Krizin Türkiye Turizm Sektörüne Yansımaları Üzerine Bir Araştırma

3.1. Yapılan Araştırma Hakkında Genel Bilgiler

Bu araştırma anket tekniğine dayalı bir alan araştırmasıdır. Bu kapsamda hazırlanan anket, pilot çalışma için İnternet ortamından 32 işletmeye uygulanmıştır. Anket soruları Alpha (Cronbach) yöntemi kullanılarak güvenilirlik testine tabi tutulmuştur. Bu testin sonucuna göre Alpha değeri 0,78 olarak tespit edilmiştir. Anket sorularının güvenilirlik düzeyi yeterli bulunduktan sonra İnternette web sayfası hazırlama tekniği içerisinde yer alan form yapısı kullanılmak suretiyle <http://www.yasarsari.com/anketimiz.htm> adresine yerleştirilerek veriler İnternet üzerinden toplanacak şekilde ayarlanmıştır. Daha sonra da Türkiye turizm sektöründe faaliyet gösteren ve aşağıda kapsam ve kısıtı belirtilen konaklama işletmelerinin yöneticilerinin e-mail adreslerine birer e-mail göndermek suretiyle anketin doldurulması konusunda bilgi verilmiştir. İlgili İnternet adresine girilerek doldurulup gönderilen veriler günlük olarak kontrol edilmek suretiyle toplanan verilere ait dosya yedeklenmiştir. Bu şekilde İnternet'ten veri toplama süreci 2009'un Mayıs ve Haziran ayları boyunca 2 ay süreyle devam etmiştir. Form yapısı ile toplanan verilerin yer aldığı dosyadaki veriler SPSS (Statistical Packages for Social Scinces) paket programında oluşturulan veri dosyasına aktarılmıştır. Bu dosyada yer alan veriler araştırmada elde edilmek istenen amaçlara uygun olarak yeniden kodlanmış ve çeşitli istatistiksel analizler yapmaya elverişli hale getirilmiştir. Bu verilere frekans dağılımları çıkarma, ağırlıklı ortalama alma gibi çeşitli istatistiksel testler uygulanmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye, uluslararası nitelikte bir turizm ülkesi olarak, sahip olduğu ekonomik, coğrafi, doğal, tarihi ve beşeri kaynakları bakımından iç ve dış turizm talebine hizmet sunabilecek altyapıya sahip nadir ülkelerden birisidir. 2001 yılında ortaya çıkan ekonomik krizin hemen ardından bizzat başbakanın açıklamaları ile turizme kalkınmada öncü sektör rolü verileceği belirtilmiş ve izleyen yıllarda çeşitli teşviklerle turizm sektörü desteklenmiştir. Turizm sektörünün kalkınmada öncü sektör görevini yerine getirebilmesi sektörün istenen düzeyde gelir getirici ve verimliliği yüksek hizmet sunabilmesine bağlıdır. Bu yüzden Türkiye turizm sektörünün sürekli izlenmesi, krizlerden etkilenip etkilenmediğinin araştırılması, etkilenmiş ise krizin olumsuz etkilerini en aza indirecek tedbirlerin gecikmeden alınması, alınan tedbirlerin işe yarayıp yaramadığının test edilmesi ülke ekonomisinin kalkınmasında sektörün üstlendiği misyonun sürdürülebilirliği açısından son derece önemlidir.

Bu araştırmada öncelikle 2008 yılının ikinci yarısında başlayıp dalga dalga tüm dünya ülkelerini etkisi altına alan ve etkileri halen devam etmekte olan küresel finans krizinin karakteristiğinden söz edilerek söz konusu krizin nedenlerine değinilmiş ardından da özetle krizin dünya turizm sektöründeki yansımalarına yer verilmiştir. Araştırmanın analiz kısmında ise Türkiye’de turizm sektöründe yer alan konaklama işletmelerinin söz konusu krizden etkilenme düzeyleriyle ilgili görüşlerine yer verilmiş, ardından da bu görüşlerle Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın ve Türkiye İstatistik Kurumu’nun sektörle ilgili istatistikleri karşılaştırılarak değerlendirmeler yapılmıştır.

3.3. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

İstatistiksel analizlerde kullanılan birincil veriler Türkiye turizm sektöründe faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı oteller ile birinci ve ikinci sınıf tatil köylerini kapsayacak şekilde doldurulan anketlerden elde edilmiştir. Bu aynı zamanda araştırmanın birinci kısıtını oluşturmaktadır. Araştırmanın ikinci kısıtı, anketi dolduracak olanların sadece söz konusu konaklama işletmelerinin genel müdür, genel müdür yardımcısı, işletme müdürü ve departman müdürü gibi yöneticilerden oluşmasıdır. Bir başka kısıt da verilerin sadece İnternet üzerinde yer alan ve online olarak doldurulan anketler aracılığı ile toplanmasıdır. Günümüz teknolojik şartları ve söz konusu konaklama işletmelerinin türü düşünüldüğünde bunun bir kısıttan daha çok bir kolaylık olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu yöntem hem anketi uygulayanları posta, kağıt, zarf vb. maliyetlerle, dijital dosya düzenleme ve e-maile ek yaparak gönderme işlemlerinden, hem de anketi dolduranları postalama ve dijital dosyayı e-maile ek yaparak gönderme gibi uzun ve yorucu işlemlerden kurtarmakta ve anketin doldurulmasında caydırıcılığı önlemektedir.

3.4. Analiz ve Bulgular

Anket formu, yukarıda adresi verilen ve online olarak doldurulup gönderilmeye olanak sağlayan Internet ortamına yerleştirildikten sonra, Türkiye turizm sektöründe faaliyet gösteren ve yukarıda kapsam ve kısıtı belirtilen konaklanma işletmelerinin yaklaşık olarak 400 adedinin yöneticilerinin değişik şekillerde elde edilebilen e-mail adreslerine söz konusu adresteki anketi doldurmaları konusunda bilgi verilmiştir.

Söz konusu yöneticilerin bir kısmı izledikleri işletme politikaları gereği anketi doldurma konusunda çekince belirtirken, bir kısım yöneticilere gönderilen e-mailler ise yanlış adres iletilmesi ile geri dönmüştür. Bununla birlikte gönderilen e-maillerin %90 gibi büyük bir kısmının gönderildikleri adreslere ulaştığı düşünülmektedir. Anketin uygulandığı süre zarfında anketi 75 otel yöneticisi doldurmuştur. Dolayısıyla verilerin analizinde kullanılan veri sayısı (n) 75'tir. Anket sonuçlarının yer aldığı dosyada toplanan veriler SPSS (Statistical Packages for Social Sciences) paket programında oluşturulan veri dosyasına aktarılmıştır. Bu dosyada yer alan veriler araştırmada elde edilmek istenen amaçlara uygun olarak yeniden kodlanmış ve çeşitli istatistiksel analizler yapmaya elverişli hale getirilmiştir. Bu verilere frekans dağılımları çıkarma, ağırlıklı ortalamalar alma gibi çeşitli istatistiksel yöntemler uygulanmıştır.

Tablo 1'de anketi dolduran konaklama işletmesi yöneticileri ile ilgili cinsiyet, görev, öğrenim durumu, mezun olunan eğitim alanı ve çalışılan işletme türü gibi kişisel değişkenler yer almaktadır.

Araştırmaya katılan konaklama işletmesi yöneticilerinin %57,3'ünü bayan, %41,3'ünü de erkek yöneticiler oluşturmaktadır. Buna göre araştırmaya bayan yöneticilerin daha ağırlıklı katıldığı görülmektedir. Görev dağılımına bakıldığında büyük çoğunluğu %45,3 ile departman müdürleri oluşturmaktadır. Genel müdürlerin oranı %30,7, genel müdür yardımcılarının oranı ise %13,3'dür. Eğitim durumlarına bakıldığında katılanların büyük çoğunluğunun %58,7 ile lisans mezunu olduğu görülmektedir. Ön lisans mezunları %18,7, Lisans üstü mezunlarının oranı da %17,3'tür. Anketi cevaplayanların yalnızca %4'ü ortaöğretim mezunudur. Bu durum söz konusu yöneticilerin öğrenim düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışılan işletme türü incelendiğinde araştırmaya katılan yöneticilerin %65,4'ünü beş yıldızlı, %22,7'sini de dört yıldızlı otellerde yöneticilik yapanlar oluşturmaktadır.

Tablo 1. Ankete Katılanların Kişisel Değişkenlere Göre Dağılımı

<i>Cinsiyet</i>	<i>n</i>	<i>Oran %</i>
Bayan	43	57,3
Erkek	31	41,3
Cevapsız	1	1,4
Toplam	75	100,0
<i>Görevi</i>		
Genel Müdür	23	30,7
Genel Müdür Yardımcısı	10	13,3
İşletme Müdürü	7	9,3
Departman Müdürü	34	45,3
Cevapsız	1	1,3
Toplam	75	100,0
<i>Öğrenim Durumu</i>		
Ortaöğretim	3	4,0
Ön lisans	14	18,7
Lisans	44	58,7
Yüksek Lisans	12	16,0
Doktora	1	1,3
Cevapsız	1	1,3
Toplam	75	
<i>Mezun Olduğu Eğitim Alanı</i>		
Turizm ve Otel İşletmeciliği	50	66,7
İşletme	11	14,7
İktisat	2	2,7
Kamu Yönetimi	1	1,3
Fen-Edebiyat	2	2,7
Diğer	9	12,0
Toplam	75	100,0
<i>Çalıştığı İşletme Türü</i>		
5 Yıldız Otel	49	65,4
4 Yıldız Otel	17	22,7
1. Sınıf Tatil Köyü	4	5,3
2. Sınıf Tatil Köyü	1	1,3
Cevapsız	4	5,3
Toplam	75	100,0

Araştırmaya katılanların eğitim alanları incelendiğinde %66,7 gibi büyük bir bölümün turizm işletmeciliği eğitimi aldığı görülmektedir. İkinci sırada ise %14,7 ile işletme eğitimi alanlar gelmektedir. Dolayısıyla ankete cevap verenlerin yaklaşık %80 işletmecilik eğitimi aldığını belirtmişlerdir. Bu sonuç turizm sektöründe öteden beri büyük bir tartışma konusu olan “otel işletmelerinde çalışan yöneticilerin işletmecilik ve turizm eğitimi konusunda herhangi bir altyapısı ve bilgisi olmadan yöneticilik yaptıkları” olgusunun değişmeye başladığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin mesleki deneyimleri ile ilgili ortalamaları Tablo 2’de verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılanların 10 yılı aşkın bir süredir turizm sektöründe çalıştıkları görülmektedir. Yönetici olarak çalışılan sürelerin ortalamasına bakıldığında ortalamanın 2,20 olduğu görülmektedir. Buna göre anketi cevaplayanların yönetici olarak çalışma ortalamaları beş yıldan fazladır. Şuan çalışılan işletme ve pozisyondaki ortalamalarına bakıldığında araştırmaya katılanların beş yıldan daha az bir süredir şu anki işletme ve pozisyonda çalıştığı görülmektedir. Bu durum turizm sektöründeki işgören devir hızının yüksek olmasının bir sonucu olarak düşünülmektedir.

Tablo 2. Ankete Katılanların Mesleki Deneyimleri

Mesleki Deneyim	n	Ortalama*
Turizm Sektöründe	73	3,26
Yönetici Olarak	64	2,20
Şuanki Pozisyonunda	64	1,64
Şuan Çalıştığı İşletmede	63	1,30

* Değerler, 4 üzerinden hesaplanmıştır. 4: 16 yıl ve üstü, 3: 11-15 yıl, 2: 6-10 yıl, 1: 1-5 yıl

Tablo 3’te ankete yanıt vererek araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin çalışmakta oldukları işletmelerin krizden etkilenme düzeyi ile ilgili değerler görülmektedir. Söz konusu tablodaki değerler incelendiğinde sözü edilen işletmelerin yarısından fazlasının krizden az etkilendiği görülmektedir. Krizden çok etkilendiklerini belirten işletmelerin sadece %2,7 oranında olması oldukça dikkate değer bir sonuçtur. Tablo 3’deki değerler, ankete cevap veren işletmeler açısından turizm sektörünün krizden çok etkilenmediğini göstermektedir.

Tablo 3. İşletmenin Ekonomik Krizden Etkilenme Durumu

<i>Etkilenme Düzeyi</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Az	40	53,3
Orta	23	30,7
Hiç	7	9,3
Çok	2	2,7
Cevapsız	3	4,0
Toplam	75	100,0

Tablo 4'te krizden bir yıl öncesi ile krizin ortaya çıktığı ve etkilerinin hala devam ettiği yıllara ait Türkiye İstatistik Kurumu tarafından açıklanan turizm gelir-gider, kişi başına gelir ve harcama değerleri ile turist sayılarına ilişkin değerler görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun bu değerlere ilişkin yorumları krizin turizm sektörünü çok etkilemediği yönündedir. Krizin ortaya çıktığı 2008'e ait değerlerin tamamı 2007'ye göre yüksektir. Bu da önceki yıllar gibi sektörde pozitif yöndeki gelişmenin devam ettiğini göstermektedir. Krizin etkilerinin iyice hissedildiği 2009 yılı değerleri incelediğinde her ne kadar turizm gelirlerinde küçük bir düşme görülse de ülkeye gelen ziyaretçi sayısındaki artışın devam ettiği görülmektedir. Kriz ziyaretçileri temkinli harcamaya itmesine rağmen, onları seyahat etmekten vazgeçirmemiştir. Dolayısıyla bu da turizm sektörünün krizden çok fazla etkilenmediği şeklinde yorumlanmaktadır. Tablo 4'deki değerler, Tablo 3'deki değerlerden elde edilen sonucu desteklemektedir. Bu da araştırmanın doğru anket sorularıyla doğru yönde yapıldığını göstermektedir.

Tablo 4. Yıllar İtibariyle Turizm Gelir ve Giderleri

<i>Yıllar</i>	<i>Turizm geliri (\$)</i>	<i>Gelen Ziyaretçi Sayısı</i>	<i>Kişi başı Ortalama Harcama (\$)</i>	<i>Turizm Gideri (\$)</i>	<i>Giden Ziyaretçi Sayısı</i>	<i>Kişi başı Ortalama Harcama (\$)</i>
2007	18.487.008.098	27.214.988	679	3.259.625.011	4.956.069	658
2008	21.910.964.131	30.929.192	708	3.506.447.562	4.892.070	717
2009	21.249.337.258	32.006.149	664	4.145.740.850	5.561.355	745

Kaynak: TÜİK Resmi Web Sitesi (www.tuik.gov.tr) (01.02.2010)

Tablo 5'teki değerler 2008 finansal ekonomik krizinin turizm işletmelerini daha çok işletmecilik açısından yönetim ve işgören boyutuyla etkilediği, kapasite düşüklüğü, gelir kaybı, likidite güçlüğü, maliyet, satış ve elde edilen karlar açısından çok etkilemediğini göstermektedir.

Tablo 5. Krizin Turizm İşletmeleri Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Olumsuz Etkiler	n	Ortalama*
İşletme imajı zayıfladı	69	2,84
Kalite düştü	70	2,77
Örgüt içi gerilim ve çatışma arttı	68	2,47
Yatırımlar yarım kaldı	66	2,45
Çalışanlarda işten çıkarılma korkusuyla motivasyon kalmadı	70	2,40
Dış finansman kaynağı bulmakta sıkıntı yaşandı	66	2,36
Atıl kapasite arttı	66	2,35
Rezervasyon iptalleri yaşandı	68	2,25
Kararların etkinliği bozuldu	68	2,25
Dakika maliyeti ve sabit giderler arttı	68	2,15
Nakit sıkıntısı yaşandı	69	2,13
Oda Satışları düştü	72	2,00
Kar düştü	71	1,86

*Değerler 3 üzerinden hesaplanmıştır. 3 Çok, 2 Kısmen, 1 Hiç.

Söz konusu tablodaki değerler incelendiğinde işletme imajının olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Ancak bu etkilenmenin işletme düzeyinde kaldığı ülkenin genel anlamda imajını etkilemediği düşünülmektedir. Çünkü turizm yazınında daha önce çeşitli nedenlerle sektörel, ulusal ya da uluslararası alanda yaşanan krizler Türkiye'nin turizm ile ilgili ulusal imajını bir şekilde etkilerken, 2008 finansal ekonomik krizinin bu kez Türkiye'nin ulusal imajını etkilemediği belirtilmektedir (www.turizm gazetesi.com).

Tablo 6. Krizin Turizm İşletmeleri Üzerindeki Olumlu Etkileri

Olumlu Etkiler	n	Ortalama*
Kar arttı	63	2,65
Maliyetler azaldı	73	2,07
Kalite arttı	67	1,97
İşletme içi yakınlaşma sağlandı	67	1,94
Rekabet etme şansı arttı	68	1,87
Dış çevreyle iletişim kuruldu	68	1,79
ARGE'nin önemi arttı	68	1,66

*Değerler 3 üzerinden hesaplanmıştır. 3 Çok, 2 Kısmen, 1 Hiç.

Tablo 6'daki değerler 2008 finansal ekonomik krizinin işletme yöneticileri gözüyle turizm işletmeleri üzerindeki olumlu etkilerini göstermektedir. Kriz turizm işletme-

lerini temkinli harcama yapmaya itmiş bu durum maliyetleri azaltmış bu da karları artırmıştır. Ayrıca kriz nedeniyle yeni arayışlara yönelme AR-GE faaliyetlerinin önemini artırmıştır. Krizin olumlu yönde önemli bir etkisi de işletmelerin rekabet gücünü artırıcı etki yapmış olmasıdır.

4. Sonuç ve Öneriler

Dünya Turizm Örgütü raporunda 2008'in ikinci yarısından itibaren etkili olan küresel ekonomik krizin 2009'un başından itibaren yoğun bir şekilde hissedildiği ve bunun da turizme olumsuz etkileri bulunduğu belirtilmektedir. Söz konusu raporda, iş seyahatlerindeki azalma ve dünya genelinde artan işsizlik yanında, paritelerdeki belirsizlik ve havayolu şirketlerinin kapasite düşürmeleri nedeniyle turizm sektörünün toparlanmasının uzun zaman alacağı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Türkiye turizm sektörü de söz konusu finansal ekonomik krizden olumsuz anlamda etkilenmesine rağmen bu etkinin oranı diğer ülkelere nispeten düşük kalmıştır. Turizm gelirlerindeki düşüşe rağmen gelen ziyaretçi sayısındaki artış önceki yıllara yakın oranda devam etmiştir.

Ekonomik kriz dönemlerinde işletmelerin imaj ve kalite ile yatırımlar konusunda sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. Dünya'da birçok ülkede meydana geldiği gibi ekonomik krizlerin turizm işletmelerinde karlılığı düşürerek oda satışlarında da azalma meydana getirmesi beklenirken Türkiye 2008 krizinden turist ve oda sayıları bakımından pozitif yönlü etkilenmiştir.

2010 yılında da etkilerinin devam etmesi beklenen ekonomik kriz ortamında İstanbul'un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olması, Türkiye'nin yakınında bulunan ve küresel ekonomik krizden en az etkilenen petrol zengini ülke vatandaşlarının son yıllarda Türkiye'ye yoğun bir şekilde ilgi göstermesi, geleneksel deniz, kum, güneş üçlüsüne ilaveten dünyada turizm alanında ilginin yoğunlaştığı doğa ve kültür turizmi açısından Türkiye'nin doğal, tarihi ve kültürel yapısı gereği çok farklı alternatif turizm çeşidinin bir arada yapılabilmesi gibi konular üzerinden yapılacak yoğun reklam ve tanıtım faaliyetleri Türkiye'de 2010 yılında ekonomik krizin etkilerinin minimum seviyede yaşanmasını sağlayabilecektir.

Kriz esnasında ülkeye gelen turist sayısında artış olmasına rağmen turizm gelirlerinde bir düşüş yaşanmıştır. Turizm gelirlerini artırarak krizin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik uygulanması gereken stratejilerden birisi hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti ve yenilikçiliğin ön plana çıkarılmasıdır. Bu sayede gelir düzeyi yüksek turistler ülkeye çekilerek sadece turist sayılarında değil özellikle turizm gelirlerinde de gerekli artış sağlanabilecektir. Turizm gelirlerini artırıcı bir diğer strateji de verimliliğin artırılarak maliyetlerin düşürülmesidir. Turizm sektöründe istihdamı artırıcı tedbirleri hayata geçirilmesi, sektördeki işletmelere düşük faizli krediler sağlanması, sektörde faaliyet gösteren konaklama, seyahat, yiyecek-

içecek ve ulařtırma iřletmelerinin çeřitli Őekillerde desteklenmesi, özellikle i turizmi hareketlendirmek için dūřuk faizli tatil kredilerinin verilmesi krizin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak hatta krizi fırsata dnūřtürmek açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

- Aktan, C.C. ve Şen, H. (1999), *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*, Ankara: TOSYÖV Yayınları.
- Aktan, C.C. ve Şen, H. (2002), "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, 2002(1), 6-7
- Bleaney, M. (2005), "The Aftermath of A Currency Collapse: How Different Are Emerging Markets?", *The World Economy*, 28(1), 79-89.
- Bulut, H. (2002), *Kriz Ekonomisi ve İstikrar Programları: Teorik Yaklaşımlar ve Dünya'daki Uygulamaları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Erdönmez, P.,A. (2009), "Küresel Kriz ve Ülkeler Tarafından Alınan Önlemler Kronolojisi", *Bankacılar Dergisi*, Sayı 68, 85-101.
- Ferah, Ö. (2003), "Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Turizmin Ekonomik Etkileri", *Ekonomik ve Teknik Dergi Standard*, Yıl:42, Sayı:498, 72-78.
- Flamant, M. M. et Singer-Kerel, J. (1970). "Crises et Récessions Économiques", P.U.F., Paris.
- Gerni, C., Emsen, S. ve Değer, K. (2005). "Erken Uyarı Sistemleri Yoluyla Türkiye'deki Ekonomik Krizlerin Analizi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:2.
- Karabıçak, M. (2000), "Türkiye'de Ekonomik İstikrarsızlığın Tarihsel Gelişim Süreci", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:2, 49-65
- Kibritçioğlu, A.(2001). "Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001", *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı 41*, 174-182
- Küçükaltan, G. (2008), "Krizin Türkiye Turizmine Etkileri", <http://www.turizminsesi.com/Yazi/Krizin-Turkiye-Turizmine-Etkileri-35.Htm> (20.01.2010).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Resmi Web Sitesi www.turizm.gov.tr (01.02.2010).
- Lindberg, K.; Anderson, T. D. and Dellaert Benedict G.C. (2001) "Tourism Development Assessing Social Gains and Losses," *Annals of Tourism Research*. 28(4).1010-1030.
- Obstfeld, M. (2004). "External Adjustment", *Review of World Economics*, 140(4), 541-568.
- Olalı, H. ve Alp, T. (1988) *Turizm Ekonomisi*, İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık

Sarı, Y. (2003), Bölgesel Düzeyde Hazırlanan Web Sitelerinin Turizm Talebi Üzerine Etkisinin Araştırılması: Muğla Bölgesinde Bir Uygulama (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Susam, N., Bakkal, U. (2008), "Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?", Maliye Dergisi, Sayı 155, Temmuz-Aralık, s. 72-88.

TEPAV (2009), 2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Resmi web sitesi www.tuik.gov.tr (02.02.2010).

UNCTAD, (2009), The Global Economic Crisis: Systemic Failures and Multilateral Remedies, New York.

www.turizm gazetesi.com (2010) "Krizin Dünya Turizmine Etkisi Belli Oldu Yüzde 4.3 Turist, Yüzde 6 Gelir Kaybı" <http://www.turizm gazetesi.com/news/news.aspx?id=52236> (Erişim: 02.02.2010).